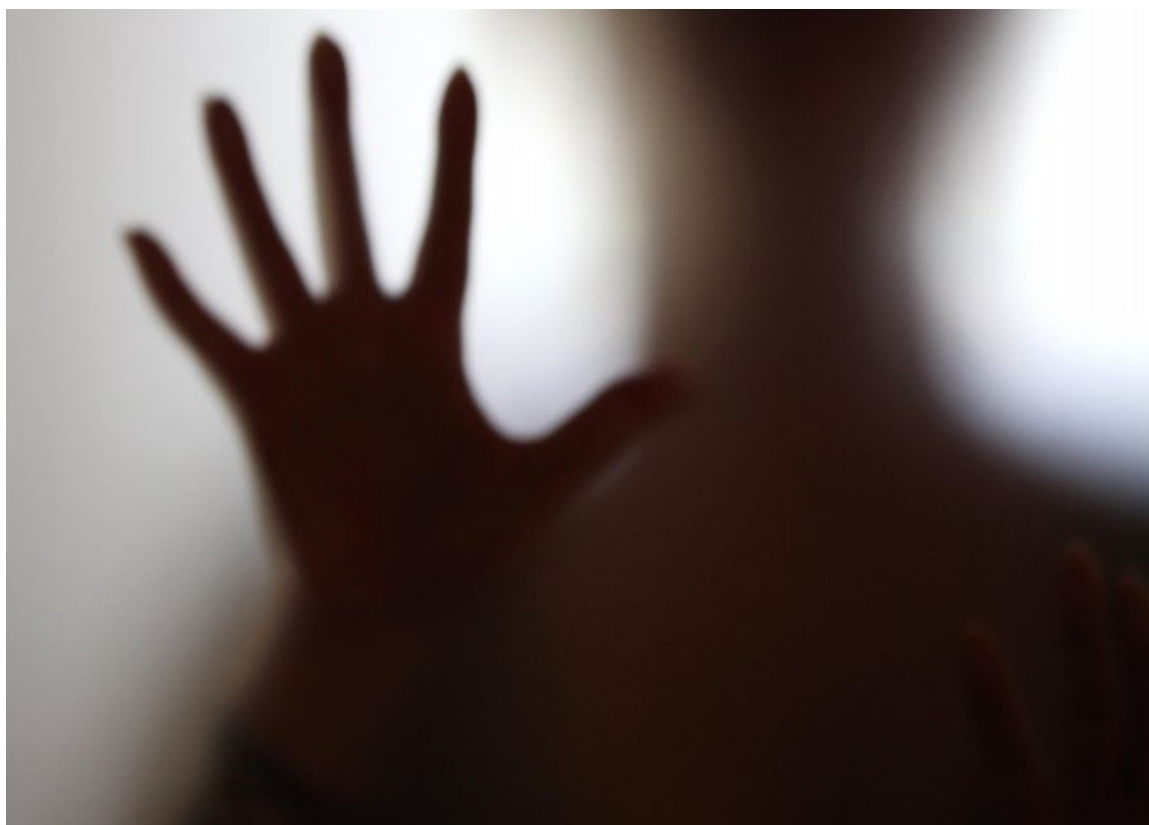

HANDLINGSPLAN OG PROSEDYRER MOT VOLD I NÆRE RELASJONER FOR FOLLDAL, ALVDAL, RENDALEN, TOLGA OG TYNSET 2019 – 2022

**Handlingsplanen er en plan for den enkelte kommune.
Tiltaksplanen omfatter kommunale tiltak og tiltak det er naturlig å samarbeide om på
tvers av kommunegrenser.**

Innhold

Innledning	4
Formål	4
Forutsetninger for å lykkes i arbeidet mot vold i nære relasjoner	5
Generelt lovgrunnlag Lovgrunnlag	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Begrepsavklaringer og avgrensning	6
Eksempler på ulike typer vold	6
Det kommunale tjenesteapparat, ressurser og samarbeidspartnere	8
Samarbeidspartnere og eksterne ressurser	9
Prosedyrer	12
Melding til politi	12
Opplysninger til helse- og omsorgstjenesten	14
Opplysninger til barnevernstjenesten	15
Tiltak ved bekymring for eller mistanke om at barn/ unge utsettes for vold.	16
Tiltak ved kunnskap om at barn/unge utsettes for vold	18
Tiltak ved bekymring eller mistanke om at personer over 18 år utsettes for vold	19
Barnevernets oppgaver ved vold i nære relasjoner	20
Oppfølging av voldsutøver	23
Sjekklister og skjemaer	24
Fysisk mishandling – symptomer og tegn	24
Kliniske tegn på mishandling	24
Blåmerker, rift, kutt eller arr	24
Brannskader	24
Bittskader	24
Skade på øre, nese, hals og øyne	25
Fabrikkert eller påført sykdom	25
Tiltakskort «Våge å se, våge å spørre, tørre å handle»	26
VÅGE Å SE	26
Fysiske tegn som kan tyde på vold	26
Psykiske reaksjoner som kan tyde på vold	26
Signaler som kan være tegn på vold	26

VÅGE Å SPØRRE (RUTINESPØRSMÅL	27
Innledning	27
<i>Generell kartlegging av vold</i>	<i>27</i>
Spørsmål om fysisk vold	27
Spørsmål om psykisk vold	27
Spørsmål om seksuell vold.....	28
Spørsmål om materiell vold.....	28
Spørsmål om barn	28
Vurdering av sikkerhet	28
Samtaler med barn.....	30
Symptomer på at barn og unge kan være utsatt for eller vitne til ulike typer vold	32

Innledning

Det er *nasjonale føringer* for at kommunene skal utarbeide handlingsplaner mot vold i nære relasjoner. I stortingsmelding 15 (2012-2013) «*Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner*» poengteres det at regjeringen anser bruk av kommunale handlingsplaner som et viktig verktøy for å styrke og samordne den kommunale innsatsen mot vold i nære relasjoner.

Helsesjef i Alvdal kommune, sektorleder i Tolga kommune og leder for den interkommunale barneverntjenesten tok initiativ til å utarbeide et forslag til en handlingsplan mot vold i nære relasjoner for kommunene Alvdal, Folldal, Rendalen, Tolga og Tynset.

Forslaget til handlingsplan sendes ut på høring til

- Helsestasjon – Folldal v/ helsesøster
- Rus/psykiatritjenesten – Tolga v/ fagleder
- Flyktningetjenesten – Tolga v/ fagleder
- Jordmor – Alvdal kommune
- Kommunelege 1 – Alvdal og Tynset
- Familievernkontor – Hamar v/leder
- BUP – v/ leder
- DPS – v/ leder
- NAV – v/ leder
- Tannhelsetjenesten v/ leder
- Politi – v/ lensmann
- Barneverntjenesten i Nord-Østerdal – v/ teamledere
- Gudbrandsdalen Krisesenter – v/leder.
- Internasjonalt råd v/leder
- PPT- v/ leder
- TFF- Tynset v/ leder
- Helse og Omsorg – Rendalen v/leder
- Skole – ved skoleleder TATO
- Barnehagene i Alvdal v/leder

Formål

Formålet med handlingsplanen er at kommunen skal

- øke kunnskapen om vold i nære relasjoner
- øke samhandlingskompetansen
- ha god oversikt over tjeneste- /hjelpemiddelet slik at kommunen kan forebygge vold i nære relasjoner
- utvikle gode rutiner for kartlegging, varsling og tidlig intervensjon
- sørge for god oppfølging av voldsutsatte
- sette i verk tiltak i forhold til voldsutøvere

Forutsetninger for å lykkes i arbeidet mot vold i nære relasjoner

Kommunen har en rekke utfordringer i sitt arbeid mot vold i nære relasjoner. Forutsetninger for at kommunen skal lykkes i dette arbeidet er bl.a. følgende:

- Erkjennelse politisk og administrativt av at vold i nære relasjoner er et viktig satsingsområde
- Trygghet mht. å følge opp mistanke om vold – også i små kommuner med tette relasjoner
- Trygghet til å tørre å se, spørre og handle
- Bevissthet hos alle når det gjelder viktighet av tidlig varsling og ev. beskyttelse
- Reduksjon av mørketall
- Gode rutiner for registrering og uthenting av data i hele tjenesteapparatet for å få oversikt over omfanget
- Tydelig beskrivelse av ansvar og roller
- Fokus på tema i alle fora / situasjoner der det er et mulig forebyggingspotensiale
- Kunnskap om forebygging, avdekking, beskyttelse og oppfølging inkludert taushetsplikt og meldeplikt
- Kunnskap om konflikthåndtering og sinnemestring
- Kunnskap om kulturelle forskjeller og tolketjeneste
- Kunnskap om ressurser / tjenesteapparat internt og eksternt
- Tverrfaglig samarbeid - pålagt og timeplanfestet tid til erfaringsutveksling og samhandling internt i kommune
- Erfarings- og informasjonsutveksling over kommunegrenser (6K)
- Gjennomføring / oppfølging av handlingsplan med tiltaksplan mot vold i nære relasjoner

Lovgrunnlag

- Straffeloven
- Helsepersonelloven med kommentar
- Barnehageloven
- Opplæringsloven
- Barnevernsloven
- Pasient- og brukerrettighetsloven
- Sosialtjenesteloven

Begrepsavklaringer og avgrensning

Denne handlingsplanen omfatter **vold i nære relasjoner** som avgrenses til:

- Partnervold og vold mot tidligere ektefelle/samboer/kjæreste
- All vold mot barn (fra slekt og venner)
- Barn som lever med /er vitne til vold i familien
- Familievold – vold mot foreldre eller søsken
- Æresrelatert vold
- Menneskehandel
- Vold mot eldre
- Vold mellom personer som kjenner hverandre eller er venner
- Tvangsekteskap
- Kjønnsslemlestelse

Handlingsplanen omfatter ikke vold som utøves av og mot offentlige ansatte. Det ivaretas i lovverk og den enkelte virksomhets internkontroll og ROS analyser.

Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil. (Isdal)

Eksempler på ulike typer vold

- **Fysisk vold:** Holde, dytte, riste eller klype, slå, sparke, bruke våpen, drepe.
- **Seksuell vold:** Trakassere, krenke, presse noen til å utføre uønskede seksuelle handlinger, incest, voldtekt og seksuell tortur-
- **Materiell vold:** Handlinger rettet mot ting eller gjenstander– slå inn dører, vegger eller vinduer, kaste og rasere inventar, knuse eller ødelegge gjenstander, rive i stykker klær.
- **Psykisk vold:** Skade, skremme eller krenke, styre eller dominere andre ved hjelp av en bakenforliggende makt eller trussel (direkte eller indirekte trusler), degradere, ydmyke, kontrollere, isolere, være utagerende sjalu. Krenkende adferd gjennom sosiale media faller innunder dette begrepet.
- **Digital vold:** Personer som begår overgrep på nett og sosiale medier er gjerne eksperter på nettovergrep. Digital vold er et komplekst og dagsaktuelt problem både i nære og mer perifere relasjoner. Det er kjent, også gjennom media, at å bli utsatt for krenkelser og trusler om eksponering i sosiale medier har fått store konsekvenser for barn og unge. I ytterste konsekvens selvmord.

- **Latent vold:** Det å ha opplevd vold gjør at den voldsutsatte vet at det kan skje igjen. Volden er da til stede hele tiden i kraft av sin mulighet.
- **Økonomisk vold:** Forhindre partneren i å ha rådighet over egen økonomi. nekte adgang til bankkonto, forhindre partneren i å ha en inntekt slik at han/hun presses til å måtte be om penger, tvinge partneren til å underskrive på lån og risikerer å bli sittende med en stor gjeld.

Det kommunale tjenesteapparat, ressurser og samarbeidspartnere

DET KOMMUNALE TJENESTEAPPARAT, ANSVAR OG OPPGAVER

Rådmannen har det øverste administrative ansvaret for at kommunen klarer å ivareta sitt ansvar når det gjelder relatert til vold i nære relasjoner.

OPPGAVER	ANSVAR
Forebygge vold i nære relasjoner	Barnehager, skoler, SFO, voksenopplæringen, PPT, jordmortjenesten, helsestasjonen/skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom, barnevernet, legetjenesten, psykisk helsearbeid, NAV, flyktningetjenesten Folkehelsekoordinator, ruskoordinator, hjemmetjeneste/ hjemmesykepleie
Avdekke, kartlegge og ev. sørge for videre oppfølging	Barnevernet, jordmortjenesten, helsestasjonen/skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom, legetjenesten, rus- og psykiatritjenesten, familievernkontoret, BUP, DPS, NAV. Pleie og omsorgstjenesten.
Gi opplysninger til barnevernet ved mistanke om vold mot barn mellom 0 og 18 år	Barnehager, skoler, SFO, voksenopplæringen, PPT, jordmortjenesten, TFF/MOT, helsestasjonen/skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom, legetjenesten, rus- og psykiatritjenesten, NAV, flyktningetjenesten og øvrige kommunalt ansatte – dvs alle ansatte. Pleie og omsorgstjenesten.
Varsle politiet ved mistanke	Barnehager, skoler, SFO, voksenopplæringen, PPT, jordmortjenesten, TFF/MOT, helsestasjonen/skolehelsetjenesten/helsestasjon for ungdom, barnevernet, legetjenesten, rus- og psykiatritjenesten, pleie- og omsorgstjenesten, NAV, flyktningetjenesten og øvrige kommunalt ansatte – dvs alle ansatte
Oppfølging av voldsutsatte	Barnevernet, legetjenesten, psykisk helsearbeid, helsestasjonen
Oppfølging av voldsutøvere (vurdere henvisning til behandling)	Barnevernet, legetjenesten, familievernkontoret, rus- og psykiatritjenesten, flyktningetjenesten

Samarbeidspartnere og eksterne ressurser

For innbyggerne i Nord-Østerdal finnes i tillegg til kommunene en lang rekke tjenester/instanser som jobber med forebygging og/eller oppfølging av vold i nære relasjoner. Flere av disse tjenestene er sentrale samarbeidspartnere for kommunen. Listen er ikke uttømmende.

Innlandet Politidistrikt 62 53 90 00 / politiet (02800)

Politiets arbeid mot familievold har høy prioritet. Det er egne koordinatorene for familievold og sedelighet i alle politidistrikter, og politiet samarbeider med mange etater og organisasjoner for å bekjempe denne typen kriminalitet. Politiet kan bistå med å hente ut saker fra hjemmet. Les mer om vold i nære relasjoner på politiets hjemmesider.

Familievernkontoret Innlandet (466 17 150)

Kontorets har som oppgave å gi hjelp til familier, par og enkeltpersoner som strir med eller ønsker å forebygge vansker knyttet til samliv og samspill. Det tilbys bl.a. sinnemestringssamtaler med enkeltpersoner og sinnemestringsgrupper.

Spesialisthelsetjenesten (06 200)

- Barne- og ungdomspsykiatrisk (BUP) poliklinikk med kontor på Tynset
- Distriktpsikiatrisk senter (DPS) på Tynset
- Barneavdelingen Elverum

Staten, ved de regionale helseforetakene, skal sørge for at de som har fast bopel eller oppholdssted innen helseregionen tilbys spesialisthelsetjeneste i eller utenfor institusjon. Med spesialisthelsetjenester menes både somatiske tjenester, psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert behandling for rusmiddelmisbruk, uavhengig av om årsaken relaterer seg til vold og overgrep eller til andre forhold.

Tannhelsetjenesten, Hedmark fylkeskommune (62 54 40 00)

Tannhelsetjenesten har mulighet til å oppdage fysiske skader særlig hos barn de ser regelmessig og bidra til å avdekke omsorgssvikt og overgrep. De kan også avdekke vold inkludert seksuelle overgrep hos voksne.

Gudbrandsdal krisesenter IKS (414 81 220/61 27 92 20).

www.gudbrandsdal-krisesenter.no

Gudbrandsdal krisesenter på Lillehammer er interkommunalt selskap som eies av alle kommunene i Gudbrandsdal. Kommunene i Nord- Østerdal kjøper krisesentertilbud av Gudbrandsdalen krisesenter. Krisesenteret er et tilbud til de som har vært eller er utsatt for vold i nære relasjoner. Det er åpent døgnet rundt og er gratis. Det er ikke nødvendig med henvisning. Det tilbyr bl.a.:

- Støtte og veiledning pr. telefon
- Dagsamtaler for kvinner og menn
- Advokathjelp og tolketjeneste

- Beskyttelse
- Et trygt midlertidig botilbud
- Samtaler og veiledning
- Hjelp til kontakt med øvrig hjelpeapparat
- Nettverksgrupper
- Bistand til transport – eks hente på togstasjon på Hamar

Overgrepsmottak (06200)

Overgrepsmottak er et akuttillbud for ungdom og voksne, kvinner og menn som nylig har vært utsatt for voldtekt, voldtektsforsøk eller lignende seksuell krenkelse. Mottaket som gir hjelp til overgrepsutsatte i Hedmark er kvinneklinikken på Sykehuset Innlandet, Elverum.

Statens Barnehus, Hamar (62 51 92 60)

Barnehuset har en intensjon om å være et kompetansehus for barn og ungdom som møter rettsapparatet. Det tilbyr:

- Tilrettelegging for dommeravhør og medisinsk undersøkelse i barnevennlige omgivelser
- Spisskompetanse på seksuelle overgrep, vold og vitne til vold i nære relasjoner
- Støtte, veiledning, rådgiving, konsultasjon og korttidsterapi
- Koordinering av samrådsmøter mellom involverte instanser

Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS Øst) (22 58 60 00)

RVTS Øst skal bidra til å styrke fagkompetansen til fagfolk slik at de som sliter med traume- eller selvmordsproblematikk får bedre hjelp. De tilbyr undervisning, veiledning, konsultasjon og nettverksarbeid på tvers av etater og forvaltningsnivåer.

Nasjonalt Kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) (22 59 55 00)

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress utvikler og sprer kunnskap og kompetanse om vold og traumatisk stress. Formålet er å bidra til å forebygge og redusere de helsemessige og sosiale konsekvensene som vold og traumatisk stress kan medføre.

Kompetanseteam mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (47 80 90 50)

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse består av representanter for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Politidirektoratet, Utlendingsdirektoratet, Helsedirektoratet, Arbeid – og velferdsdirektoratet og Integrerings og mangfoldsdirektoratet. Kompetanseteamet gir bl.a. råd, veiledning og assistanse til førstelinjetjenesten i arbeidet med konkrete saker som omhandler tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller andre former for æresrelatert vold og kontroll.

Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep (SMISO) i Hedmark, avd. Elverum (97 15 98 10) / døgnåpen 800 57 000

SMISO Hedmark er et lavterskeltilbud for kvinner, menn og ungdom utsatt for seksuelle overgrep, samt til deres pårørende. I tillegg til støttesamtaler til nevnte grupper, arbeider vi utadrettet med informasjon, undervisning og veiledning til ansatte i offentlig og privat virksomhet, til elever på ungdomstrinnet og i videregående skole. Det trengs ingen henvisning for å ta kontakt med oss. Alle tilbudene er gratis, og ansatte har taushetsplikt.

Alarmtelefonen for barn og ungdom (116 111)

Gratis nødtelefon for barn og unge som er redde eller har det vanskelig hjemme.

Røde kors telefonen for barn og unge (800 33 321)

Gratis tilbud til unge under 18 år som har - eller kjenner noen som har - det vanskelig eller som har behov for å snakke med en voksen.

Røde kors telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (815 55 201)

Det gis informasjon og veiledning om hvordan de som ringer kan forholde deg til situasjoner der tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresrelatert vold forekommer.

Mannstelefonen (22 34 09 60)

Telefonen tar imot henvendelser fra menn som bl.a. er utsatt for vold og eller har problemer med sinnemestring.

Vern for eldre – nasjonalt kontakttelefon (800 30 196)

Alle over 62 år som står i fare for eller er utsatt for overgrep, kan ringe for å få råd, veiledning og hjelp. Pårørende eller andre som har mistanke om overgrep mot eldre, kan også ringe.

Ung.no/vold

Offentlig og kvalitetssikret sider med informasjon, spørsmål og svar om vold.

Din utvei.no

Din utvei.no er en nasjonal veiviser til hjelpetilbud, informasjon og kunnskap om vold i nære relasjoner, voldtekt og andre seksuelle overgrep. Her er det også en spørsmål-svartjeneste hvor den som stiller spørsmål er anonym.

Forandringsfabrikken

Forandringsfabrikken vil forandre skole, barnevern, psykisk helsevern og kriminalomsorg utfra svarene fra barn og unge. Den har gjennomført flere prosjekter med tema vold og seksuelle over

Prosedyrer

MELDING TIL POLITI

OMFANG / MÅLGRUPPE

ALLE ANSATTE I KOMMUNEN

Ansvar og beskrivelse

Det er straffbart å utøve vold.

Alle ansatte i kommunen

Alle har ansvar for å melde fra til politiet – eller på annen måte å søke å avverge en straffbar handling eller følgende av den.

Forutsetningen er bl.a. at det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at handlingen vil bli eller er begått (der det er mulig å avverge en allerede inntrådt skade fra å forverre seg til en alvorlig skade).

Avvergeplikten gjelder bl.a. ved:

- Alminnelig og grov mishandling i nære relasjoner og medvirkning til slik mishandling
- Seksuell handling med barn under 16 år
- Legemsbeskadigelse med alvorlig sykdom, arbeidsuførhet, betydelig skade eller død til følge

Helsepersonell

Helsepersonell skal også varsle politiet dersom det er nødvendig for å avverge alvorlig skade på person (eller eiendom).

Denne varslingsplikten er ikke begrenset til de forbrytelser som er oppregnet i straffeloven.

Opplysningsplikten går foran taushetsplikten når det gjelder å verne liv og helse eller hindre store materielle skader.

Kommentarer helsepersonell: Varslingsplikten kan inntre både i og utenfor akutte situasjoner. Det vil imidlertid ofte dreie seg om akutte situasjoner hvor det er liten tid til rådighet, og hvor tiden vil være avgjørende for muligheten til å begrense skadeomfanget. Av den grunn kan det ikke alltid kreves visshet om at det foreligger en situasjon hvor det er plikt til å melde og taushetsplikten må vike. Det vil være tilstrekkelig at det ut i fra situasjonen er gjort adekvate forsøk på å få klarhet i situasjonen, for eksempel ved å stille spørsmål til de som tar kontakt med helsetjenesten for å få helsehjelp eller ved at vurderingene baseres på hva som er erfaringsmessig påregnelig utvikling av risiko, blant annet på bakgrunn av erfaring med pasienten (nå eller tidligere).

Hvis det ikke er en akuttsituasjon, stilles det større krav til vurdering og visshet før politiet skal varsles. Bakgrunnen er at man i disse situasjonene normalt vil ha mer tid til å undersøke saken.

Lovgrunnlag og referanser

- ☐ Straffeloven § 196
- ☐ Helsepersonelloven §§ 23 og 31 med kommentarer

OPPLYSNINGER TIL HELSE- OG OMSORGSTJENESTEN

OMFANG / MÅLGRUPPE

HELSE- / BARNEHAGE- OG SKOLEPERSONELL

Ansvar og beskrivelse

Generelt

Ansatte som mener barn/unge trenger oppfølging fra helse- og omsorgstjenesten, skal ta initiativ til dette – med samtykke fra foresatte. Dersom foresatte ikke gir sitt samtykke og den ansatte vurderer at barn/unge ikke får nødvendig helsehjelp, inntretr opplysningsplikt til barnevern – se egen prosedyre.

Dersom ansvarlig leder er uenig i den ansattes vurdering, har den ansatte en selvstendig plikt til å følge opp saken.

Helsepersonell

Den som yter helsehjelp, skal gi opplysninger til relevant helse- og omsorgstjeneste (f.eks. helsestasjon eller fastlege) dersom han/hun blir oppmerksom på forhold som bør føre til tiltak fra den kommunale helse- og omsorgstjenesten.

Opplysningen skal gis etter å ha innhentet samtykke fra pasienten, eller så langt opplysningene ellers kan gis uten hinder av taushetsplikt.

Som hovedregel har virksomhetsleder ansvar for utleveringen av slike opplysninger i institusjon er.

Ansaret i øvrige helse- og omsorgstjenester: Den som blir gjort oppmerksom på forholdene. Nærmeste fagansvarlig leder orienteres så raskt som mulig.

Barnehagepersonell

Barnehagepersonell skal gi den kommunale helse- og omsorgstjenesten opplysninger om forhold som de mener kan føre til tiltak fra kommunens side. Opplysninger skal bare gis etter samtykke, eller så langt opplysningene ellers kan gis uten hinder av taushetsplikt.

Som hovedregel har styrer ansvar for utlevering av opplysninger.

Skolepersonell

Skolepersonell skal gi den kommunale helse- og omsorgstjenesten opplysninger om forhold som de mener kan føre til tiltak fra kommunens side. Opplysninger skal bare gis etter samtykke, eller så langt opplysningene ellers kan gis uten hinder av taushetsplikt. (Ikke forankret i lov.)

Ansvar for utlevering av opplysninger: Kontaktlærer eller rektor som gjensidig informerer hverandre.

Lovgrunnlag og referanser

- ☐ [Helsepersonelloven § 32 med kommentarer](#)
- ☐ [Barnehageloven § 21](#)

OPPLYSNINGER TIL BARNEVERNSTJENESTEN

OMFANG / MÅLGRUPPE:

**HELSE-, BARNEHAGE- OG SKOLEPERSONELL OG ØVRIGE
KOMMUNALT ANSATTE**

Beskrivelse

Uten hinder av taushetsplikt skal alle kommunalt ansatte sørge for at det blir gitt – eller selv gi - opplysninger til barneverntjenesten når:

- Det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt *
- Et barn har vist vedvarende og alvorlige atferdsvansker

Det skal også gis slike opplysninger etter pålegg fra barneverntjenesten.

Den som yter helsehjelp eller sosiale tjenester og barnehage- og skolepersonell skal i sitt arbeid være oppmerksom på forhold som kan føre til tiltak fra barneverntjenestens side.

Utlevering av opplysninger – melding til barneverntjenesten - skal normalt gis av:

- Barnehage: Styrer
- Skole: Rektor
- Helsepersonell: Selvstendig meldeplikt (orienter faglig ansvarlig for tjenesten så raskt som mulig i etterkant)
- Øvrige tjenester og ansatte: Enhetsledere

Dersom leder ikke er til stede eller er uenig i den ansattes vurdering, har den ansatte en selvstendig plikt til å ta kontakt med og melde fra til barnevernet.

*Utsettelse for vold i familien (f.eks. seksuelle overgrep eller annen fysisk vold av et større omfang) karakteriseres som «mishandling i hjemmet eller andre former for alvorlig omsorgssvikt.». Når barnet er vitne til vold eller der barnet utsettes for fysisk eller psykisk vold av mindre omfang, kan barnet være utsatt for alvorlig omsorgssvikt. Det kreves ikke sikker kunnskap om at barnet er i en situasjon som beskrevet ovenfor, men det må være noe mer enn en vag mistanke. Det som må ligge til grunn for opplysningsplikten, er en vurdering av risikoen for at barnet skades eller står i fare for å bli skadet i omsorgssituasjonen.

Den som har bekymringen – gjelder også helsepersonell - skal ikke overta barneverntjenestens rolle og fortsette undersøkelsene for å avklare bekymringen på egen hånd.

Lovgrunnlag og referanser

- Helsepersonelloven § 33 med kommentarer
- Barnehageloven § 22
- Opplæringsloven § 15.3
- Barnevernloven § 6.4
- Sosialtjenesteloven § 45

TILTAK VED BEKYMNING FOR ELLER MISTANKE OM AT BARN/ UNGE UTSETTES FOR VOLD.

OMFANG / MÅLGRUPPE:

ALLE KOMMUNALT ANSATT (UNNTATT BARNEVERN)

Beskrivelse

Prosedyren gjelder når ansatte i virksomhetene har en bekymring for eller en mistanke om at barn/unge utsettes for alle typer vold – inkludert psykisk vold – uten at barnet/ungdommen eller andre har bekreftet mistanken / fortalt om hendelser. Det henvises forøvrig til sjekklister: 0«Symptomer på at barn og unge er utsatt for eller vitne til vold», «Fysisk mishandling - symptomer og tegn» og «Utdrag fra Tiltakskortet Våge å se, våge å spørre, tørre å handle».

Generelt

Det er uansett situasjon viktig å sikre at barnet blir ivaretatt. **Ved mistanke om vold og overgrep som berører familie/slekt, skal ikke foresatte informeres i forkant.** I andre situasjoner skal det begrunnes faglig dersom de foresatte ikke informeres i forkant.

For helsepersonell ansatt på helsestasjonen og leger gjelder følgende

- Prat med barnet/ungdommen – vær direkte og still åpne spørsmål.
- Bruk sjekklister Fysisk mishandling –«Symptomer på at barn og unge er utsatt for eller vitne til vold», «Fysisk mishandling - symptomer og tegn» og «Samtaler med barn» som grunnlag for videre prosess
- For helsestasjon: Ta kontakt med fastlege for å drøfte situasjonen – bl.a. for å utelukke sykdommer.
- Hvis styrket mistanke eller barnet/ungdommen forteller om vold, ta kontakt med barnevernstjenesten for drøfting og veiledning i forhold til videre tiltak – før barnet/ungdommen drar hjem.
- Hvis barnevernstjenesten ikke er tilgjengelig, ta kontakt med politiet for drøfting ved mistanke om vold.
- Orienter fagansvarlig leder – så raskt det lar seg gjøre og om mulig i forkant - av kontakt med barnevern eller politi.
- Dokumenter følgende i barnets journal:
 - Begrunnelse for mistanke / bekymring
 - Resyme av samtale
 - Beskrivelse av ev. synlige merker (arr, blåmerker, skader, sår) – ta bilder
 - Vurdering
 - Videre oppfølging / tiltak

For øvrige ansatte i kommunen gjelder følgende

- Ved mistanke eller bekymring skal en ta kontakt med barnevernstjenesten med en gang for drøfting og veiledning i forhold til videre tiltak.

- Dokumenter i fagsystemet at saken er drøftet med barnevernet – også når saken drøftes anonymt.

TILTAK VED KUNNSKAP OM AT BARN/UNGE UTSETTES FOR VOLD

OMFANG / MÅLGRUPPE:

ALLE KOMMUNALT ANSATTE

Beskrivelse

I hver situasjon må det vurderes om det er barnevernet eller politiet som skal kontaktes først.

- Meld saken til barnevernstjenesten – i [henhold til egen prosedyre](#). Dersom barnevernet ikke er tilgjengelig, ta kontakt med politiet (02800) eller alarmtelefon for barn og unge (116111) slik at de kan ta kontakt med ansatte i barneverntjenesten neste dag.
- Følg prosedyren «[Melding til politi](#)» hvis aktuelt
- Sikre at barnet blir ivaretatt – barnet skal ikke sendes hjem før det er foretatt en vurdering av barnevernstjenesten om det er forsvarlig
- Ved mistanke om vold og overgrep som berører familie/slekt, skal ikke foresatte informeres i forkant av melding.

TILTAK VED BEKYMNING ELLER MISTANKE OM AT PERSONER OVER 18 ÅR UTSETTES FOR VOLD

OMFANG / MÅLGRUPPE:

ALLE SOM YTER HELSE- OG OMSORGSTJENESTER, I TILLEGG TIL ANSATTE I BARNEVERNS- FLYKTNING- OG SOSIALTJENESTEN.

Beskrivelse

Generelt

Ansatte som er bekymret for eller har mistanke om at pasienter/klienter/brukere blir utsatt for ulike typer vold i nære relasjoner skal:

- Ta det opp med den det gjelder – spør direkte! For aktuelle spørsmål, henvises det til sjekkliste «Utdrag fra Tiltakskortet Våge å se, våge å spørre, tørre å handle».
- Vurder [sikkerheten](#) og om [meldingsplikt til politi](#) inntreffer. Saken kan drøftes anonymt. Snakk med den som er utsatt for vold om disse alternativene.
- Dersom det ikke er aktuelt å ta ansvar for videre oppfølging selv, forsøk å etablere kontakt med annet hjelpeapparat. (For oversikt henvises det til kapittelet om det kommunale tjenesteapparat, samarbeidspartnere og eksterne ressurser i «Handlingsplan mot vold i nære relasjoner».)
- Vurder om personen trenger å bli kjørt til legevakt eller fastlege.
- Dersom den som er utsatt for vold har barn, henvises det til prosedyre «[Opplysninger til barnevernstjenesten](#)».

For lege, jordmor og ansatte i psykisk helsetjeneste gjelder i tillegg følgende

- Avtal ny time for oppfølging – både hvis mistanken fortsatt er til stede eller den blir bekreftet.
- Hvis mistanken blir bekreftet, orienter om hjelpeapparat og bistå med kontakt (ref. handlingsplan mot vold i nære relasjoner).
- Krisesenteret kan brukes som drøftingspartner/ veileder.
- Dokumenter i journal: Beskrivelse av situasjon, samtale og ev. undersøkelser i tillegg til vurderinger.

Det er viktig å opprettholde et godt tillitsforhold, men det skal ikke gå på bekostning av opplysning- og avvergelsesplikt.

For jordmødre henvises det også til prosedyrer for svangerskapstjenesten og [Nasjonal faglig retningslinje for svangerskapsomsorgen – Hvordan avdekke vold](#)

BARNEVERNETS OPPGAVER VED VOLD I NÆRE RELASJONER

MÅLGRUPPE:

LEDERE OG SAKSBEHANDLERE I BARNEVERNSTJENESTEN

Beskrivelse

Barnevernet har ansvar for fortløpende å sikre at barnas behov blir ivaretatt.

Ved henvendelse fra barnehage- og skolepersonell ved mistanke/bekymring om vold

Den ansatte i barnevernet skal først vurdere om saken er av en slik karakter at det skal sendes melding til barnevernet.

Dersom vurderingen er at det er grunnlag for melding, opprettes undersøkelse.

Dersom vurderingen er at det ikke er grunnlag for melding, gis følgende råd:

- Henvis til sjekkliste «[Samtaler med barn](#)» mht hvordan personen eller andre i virksomheten kan «nærme seg» barnet for å bekrefte eller avkrefte mistanken.
- Drøft saken i team/med kolleger
- Før logg over hendelser og bekymring. (Helsepersonell: I barnets journal)
- Ved blåmerker eller andre tegn som kan tyde på fysisk mishandling, bruk [sjekkliste «Fysisk mishandling – symptomer og tegn»](#), som grunnlag for videre oppfølging.

Vurder om det bør tas bilder – og hvem som skal gjøre det.

Avtal ny kontakt i forhold til videre prosess (tidspunkt avhengig av alvorlighetsgrad)

Ved henvendelse fra helsepersonell på helsetasjon eller lege ved mistanke/bekymring om vold

I tillegg til alle punkter nevnt i forrige avsnitt:

- Spør om det er utført noen utredninger eller undersøkelser.
- Be om at journalen sjekkes mht tidligere bekymringer.
- Hvis barnet har med seg foreldre og de fremdeles er til stede, be den som henvender seg spørre dem om hva som har skjedd ved synlige tegn på mulig vold.

Ved henvendelser fra andre enn overnevnte grupper ved mistanke/bekymring om vold

- Vurder om det er grunnlag for melding til barnevernet – og be da om at opplysningene noteres ned og sendes til barnevernet.

- Dersom det er problemer i forhold til skriftliggjøring, må den ansatte i barnevernet notere ned forhold og gå gjennom dette med den som tar kontakt.

Barnevernets ansvar og oppgaver ved kunnskap om fysisk vold – enten vold mot barnet, søsken eller foresatte

- Be den ansatte om at barnet ikke sendes hjem.
 - Reis ut til barnet for samtale og oppfølging.
 - Foreta en barnevernfaglig vurdering om barnet står i akutt fare eller om barnet fortsatt kan være i hjemmet.
- Hvis barnet kan være i hjemmet (f.eks. dersom personen som utøver vold flytter ut): Ring vakthavende jurist og avtal videre saksgang. Legg en plan for videre oppfølging og sikring.
- Hvis barnet ikke kan være i hjemmet: Sikre omsorgssituasjonen for barnet – jfr barnevernloven §4-6,2.ledd. Vurder om barnet kan bo på krisesenteret med den foresatte som ikke har utøvd vold.

- Orienter politiet samme dag, send anmeldelse til politiet senest dagen etter.
- Informer deretter foreldre om situasjonen – i samråd med politiet: Reis hjem eller be foreldre komme til samtale. Be om bistand fra politiet som rutine. (*Ref nasjonal retningslinje for midlertidig omsorgsovertakelse*)
- Hvis barnet har søsken, vurder om det skal settes i verk tiltak, f.eks. plassering også for disse.
- Gi politiet bistand i den videre oppfølgingen (f.eks. bli med til lege)
- Innhent opplysninger fra fastlege, helsestasjon, skole og barnehage og gi informasjonen – der det er mulig – til beste for barnet.
- Vær med når barnet skal ha samtale /undersøkelse på barnehuset og vurder følgende samme dag:
 - Plassering, dersom barnet har vært i hjemmet
 - Opphør eller fortsatt plassering dersom barnet har hatt en annen omsorgssituasjon

Barnevernets ansvar og oppgaver ved kunnskap om psykisk vold mot barnet

- Prat med barnet før samtale med foreldre.
- Innhent opplysninger fra samarbeidsinstanser (eks. fastlege eller helsestasjon).
- Vurder om det er grunnlag for anmeldelse til politiet - drøft ev saken med politiet.
- Gjør en vurdering av om barnet skal være videre i hjemmet eller om det er behov for akuttplassering / omsorgsovertakelse. Krisesenteret med foresatte er et alternativ.

Barnevernets ansvar og oppgaver ved kunnskap om vold mot barnet generelt

- Vurder hjelpetiltak (med eller uten pålegg) i forhold til familien (eks. foreldreveiledning som COS-P, sinnemestring, kontakt/henvisning til fastlege, oppfølging helsestasjon, foreldre/barn opphold på aktuelt senter).
- Hvis tiltak, utarbeid en tiltaksplan mht oppfølging av barnet i samarbeid med foreldre, barnehage, skole, helsestasjon, fastlege eller andre aktuelle samarbeidspartnere.
- Evaluer tiltaksplanen og effekt av oppfølging og hjelpetiltak fortløpende og minst hver tredje måned. Juster tiltaksplan i forhold til evaluering.

OPPFØLGING AV VOLDSUTØVER

MÅLGRUPPE:

ANSATTE I BARNEVERNET, PSYKISK HELSETJENESTE, HELSESTASJON OG SOSIALTJENESTEN I TILLEGG TIL LEGER.

Beskrivelse

Voldsutøver skal få tilbud om oppfølging. Etter samtykke kan det være aktuelt med følgende:

- Oppfølging hos fastlege som vurderer ev. henvisning DPS
- Sørge for time på familievernkontoret
- Oppfølging i regi av barnevernstjenesten der barn/unge er involvert

I tillegg orienteres det om «Mannstelefonen» - ref. handlingsplan mot vold i nære relasjoner.

Sjekklister og skjemaer

FYSISK MISHANDLING – SYMPTOMER OG TEGN

Fysisk mishandling av barn innebærer at en annen påfører et barn smerte, kroppslig skade eller sykdom. Mishandlingen kan ta form av slag, med eller uten bruk av gjenstand, spark, lugging, klyping, biting, kasting, brenning, filleristing mm. I de groveste tilfellene kan overgrepene ta form av forgiftning, drapsforsøk eller drap. Fysisk avstraffing brukt for å disiplinere og oppdra barn og kjønnslemlesting defineres også som fysisk mishandling.

Kliniske tegn på mishandling (det er tatt med tegn som vi kan se med det blotte øye, og tegn som vanligvis lettest blir oppdaget ved en sykehusinnleggelse)

Blåmerker, rift, kutt eller arr

- ☐ Blåmerke (det vanligste funnet ved barnemishandling). Barn som ikke kan forflytte seg bør ikke ha blåmerke!
- ☐ Et barn bør ikke ha blåmerke på steder der det ikke er naturlig for barn å påføre seg skader ved vanlig lek. For eksempel; Øyne, øre, munnhule, hals, bryst, mage, rygg, overarm, innside lår, håndflater, fotsåler og genitalia
- ☐ Et barn bør ikke ha blåmerker eller arr som danner et mønster i huden. For eksempel; Har et høyt antall eller flere med samme størrelse og form
- ☐ Et barn skal ikke ha: «snøremønstre» på hals/nakke, rundt håndledd og ankler eller Petekkier - små blødninger - på hals, nakke, i munnhule og i øynene sine bindehinner (etter kvelningsforsøk)

Brannskader

- ☐ Skaden sitt utseende, forløp og type kan vanskelig stemme med forklaringen som blir gitt, fysiske omgivelser eller skademekanisme
- ☐ Merker etter gjenstander som sigaretter, bestikk, strykejern
- ☐ Skåldingsskader som er klart avgrenset til frisk hud /hanske- /sokkeformet, sete og perineum/område ved kjønnsorganene)

Bittskader

- ☐ Når det er mer enn 3 cm mellom merkene etter hjørnetennene er det sannsynlig at det er fra en voksen person.

Skade på øre, nese, hals og øyne

- ☐ Skade i ansiktsområde ses hyppig ved barnemishandling.
- ☐ Symptom på tvangsmating kan vise seg som skade i munnhula
- ☐ Skade på lepper med hevelse, blødning, rifter og sår
- ☐ Neseskade
- ☐ Ytre og indre øre med blåmerke, blødninger og perforasjon av trommehinner
- ☐ Skade i hodebunn med hevelser, misfarging og hematom (kraftig lugging)
- ☐ Kjevebeinsbrudd

Fabrikkert eller påført sykdom

Dette fenomenet setter barnet sitt liv og helse i fare og har et spekter av alvorlighetsgrad. En feilaktig sykeliggjøring av barnet er også en psykisk belastning for barnet. Ulike metoder hvor omsorgspersonen påfører barnet symptom eller skade. Dette kan ha utgangspunkt i at omsorgspersonen selv ikke er i stand til å se eller vurderer barnet sitt behov. Eksempler kan være vrangforestillinger eller hypokonderi hos omsorgsperson.

Dersom omsorgspersonen påfører barnet skade eller fabrikkerer symptom så kalles det **Munchausen by proxy**. Dette innebærer en oppdiktning av symptom, forfalskning av symptom og evt. påføring av symptom. Eksempler kan være

- ☐ Gjentatte livløshetsanfall/apnoer
- ☐ Hypoxemi (reduert oksygenkonsentrasjon i blod og til hemoglobin)
- ☐ Kramper ofte bare observert av den som har omsorgen for barnet
- ☐ Hypoglykemi
- ☐ Mage-tarm besvær eller sykdommer

Tiltakskort «Våge å se, våge å spørre, tørre å handle»

Videre følger et utdrag fra tiltakskortet «Våge å se, våge å spørre, tørre å handle» utgitt av Norsk krisesenterforbund med støtte fra Justis- og beredskapsdepartementet». Tekst i kursiv er ikke fra tiltakskortet.

VÅGE Å SE

Fysiske tegn som kan tyde på vold

- ☐ Sår, avrevet hår, blåmerker – særlig på hals, kloremerker, hevelser
- ☐ Skader på hode, ansikt, hals, bryst, brystkasse, armer
- ☐ Skader på flere steder på kroppen og skader som er grodd i varierende grad
- ☐ Brudd, brannskader, stikkskader, gynekologiske smerter
- ☐ Svimmelhet, søvn- og spiseforstyrrelser
- ☐ Psykosomatiske symptomer som vondt i magen, vondt i hodet, vondt i ryggen etc.

Psykiske reaksjoner som kan tyde på vold

- ☐ Redsel, uro, angst, søvn- og konsentrasjonsproblemer
- ☐ Depresjon, mareritt, redusert selvfølelse, irritabilitet, selvmordstanker, selvmordsforsøk

Signaler som kan være tegn på vold

- ☐ Hyppige sykemeldinger, hyppige legebesøk - ofte med diffuse symptomer
- ☐ Avtaler endres eller kanselleres, personen har vanskelig for å komme hjemmefra
- ☐ Personen motsetter seg hjelp som krever innsyn i familien/parrelasjonen
- ☐ Personen er stadig blakk (jfr. Definisjon på økonomisk vold)
- ☐ Personen kommer sjelden alene til avtalene, ektefelle/partner er ofte med
- ☐ Økt bruk av legemidler og alkohol
- ☐ Knuste eiendeler, hull i dører og vegger (ved hjemmebesøk)
- ☐ Unngåelsesadferd/isolasjon – endring av adferd

VÅGE Å SPØRRE (RUTINESPØRSMÅL)

Innledning

Kan brukes i forbindelse med inntakssamtaler, rutinekontroller ol. «Mange jeg treffer i min jobb har vært utsatt for vold eller trusler om vold fra sin partner eller annen nær familie. Jeg har oppdaget at mange ikke vet at de kan snakke med meg om dette. Derfor har jeg begynt å spørre alle.»

- ☐ Hvordan er dette for deg?
- ☐ Har du vært i et forhold der du har vært redd eller kjent deg truet?
- ☐ Har din partner (ev. andre) noen gang skadet deg?

Generell kartlegging av vold

- ☐ Når var ev. siste gang?
- ☐ Hva hendte under de tre verste voldepisodene?
- ☐ Når inntraff disse voldshendelsene?

Spørsmål om fysisk vold

- ☐ Blir du slått? Lugget? Holdt nede? Dytet?
- ☐ Har du blitt brent?
- ☐ Er du redd for hva som kan komme til å skje med deg

Spørsmål om psykisk vold

- ☐ Blir du ydmyket, krenket eller latterliggjort?
- ☐ Blir du fortalt at du er lite verdt?
- ☐ Blir du truet?
- ☐ Føler du deg redd?
- ☐ Har den du bor sammen med vanskelig for å kontrollere aggresjon / blir ofte sint eller oppfarende?

- ☐ Er du redd for at partneren din, barna dine, eller andre i din nærhet?
- ☐ Lever du med strenge regler over hva som er lov og ikke lov?
- ☐ Blir du kontrollert av andre?
- ☐ Disponerer du dine egne penger?
- ☐ Bestemmer noen om du skal ha kontakt med familie og venner?

Spørsmål om seksuell vold

- ☐ Blir du tvunget til seksuelle handlinger når du ikke ønsker det?
- ☐ Blir du tvunget til å se pornografiske bilder/filmer?

Spørsmål om materiell vold

- ☐ Blir ting kastet/knust?
- ☐ Blir ting du er glad i ødelagt?
- ☐ Har du opplevd at klær blir revet i stykker?

Spørsmål om barn

- ☐ Er barnet ditt trygt?
- ☐ Er du redd for at barna dine kan bli skadet?
- ☐ Hvor er barna når det oppstår konflikter i hjemmet? Er de tilstede, på rommet sitt, på skolen?

Vurdering av sikkerhet

- ☐ Lever du i fare for å bli utsatt for vold eller trusler om vold nå?
- ☐ Har du blitt truet med våpen? Har voldsutøver tilgang til våpen?
- ☐ Er du redd for at barna dine skal bli utsatt for vold eller trusler om vold?

- ☐ Har du vært i kontakt med krisesenteret tidligere?
- ☐ Har du vært i kontakt med politiet angående voldsbruken?
- ☐ Har voldsutøver vært anmeldt/tiltalt/dømt for voldsbruk?

Samtaler med barn

Kilde: Veileder ved vold i nære relasjoner, Drammen kommune (Et verktøy utarbeidet av Alternativ til vold, skolene, barnehagene, helsestasjonene, Sosialsenteret, Senter for oppvekst og politiet)

- ☐ Ta i imot det barnet sier uten å vise at en blir skremt.
- ☐ Lag deg en bevissthet for å avslutte samtalen når du eventuelt har fått tilstrekkelig informasjon til å overlate oppfølgingen til barnevernet
- ☐ Sett av god tid til samtalen og sitt uforstyrret.
- ☐ Fortell barnet at det var riktig at han/hun kom til deg. Barn trenger å få tydelig beskjed om at det er lov å snakke om det vanskelige som har skjedd.
- ☐ Ikke lov barnet at dette blir en hemmelighet mellom deg og barnet. Forklar at du må si i fra til andre voksne for at ting skal bli bedre. Fortell at vi vil hjelpe, og si at loven sier at vi MÅ hjelpe.
- ☐ Barnet har en rett, men ingen plikt til å fortelle. Kanskje barnet ikke vil fortelle oss mer enn det har gjort, og det er helt greit. Barnet bestemmer hva det vil vi skal vite, og når vi skal få vite det. Selv om det er viktig at de snakker, må de ikke bli presset.
- ☐ Skriv ned hva barnet og du selv sier. Dette er viktig for eventuell videre saksgang.
- ☐ Still åpne spørsmål. Unngå ledende og konkrete spørsmål om volden.
- ☐ Gi barnet gode pauser – ikke avbryt.
- ☐ La barnet være ekspert på sin egen historie og fortelle fritt ved ganske enkelt å gjenta det barnet forteller. Noen ganger må barnet oppfordres til å fortelle mer.
- ☐ Bruk “fortell mer om...” og “beskriv...”
- ☐ Husk å følge alle tema som barnet selvstendig bringer inn, frem til en rimelig avslutning, selv om det er irrelevant i forhold til ditt formål og er et brudd med det tema dere er inne i for øyeblikket. Uavsluttede, avbrutte initiativ vil ellers leve videre i barnets interne prosesser og gjøre det uoppmerksomt og forstyrre for de tema du vil inn på.
- ☐ Gjør oppsummeringer underveis når dere har klargjort et tema, slik at barnet får tydelig erfare hva du har forstått. Ved slike oppsummeringer vil du ofte oppleve at barnet har flere nyanser, korreksjoner og tanker som det assosierer til din oppsummering.

☐ Bruk kun barnas ord, og ikke legg til noen detaljer eller andre ”ladede” uttrykk som ikke barnet har nevnt.

☐ Si noe om at barnet ikke er alene, at du kjenner andre som har opplevd det samme, og at ingen barn burde oppleve noe slikt. Barn som har opplevd vold føler seg ensomme og tror ofte at de er alene om å oppleve slike ting.

☐ Fortell at det de voksne gjør er de voksnes ansvar. ”Det er ingen voksne som har lov å gjøre det du har fortalt nå” (gjenta de ordene barnet som har brukt). Si at barnet ikke har gjort noe galt, uansett hvor umulige barn er, er ikke dette lov.

☐ Dersom barnet formidler skyld, er det viktig å formidle at barnet gjorde det beste det kunne i situasjonen, og at det er ikke hans/hennes skyld.

Eksempel: når barn føler skyld er det viktig at de får forklare hele historien sin for å identifisere hvorfor barnet føler skyld. Barnet kan f.eks ha skyldfølelse fordi det ikke sa nei. Når barnet forteller historien kan det komme frem at barnet ikke sa nei fordi det frøs til is.

Symptomer på at barn og unge kan være utsatt for eller vitne til ulike typer vold

Husk at barn kan være utsatt for vold eller vitne til vold uten at de har symptomer!

Kilde: Brosjyre fra Drammen kommune. Vold i nære relasjoner – hva gjør vi? Et verktøy utarbeidet av Alternativ til vold, skolene, barnehagene, helsestasjonene, sosialsenteret, senter for oppvekst og politiet.

	Emosjonelt	Kognitivt	atferdsmessig
0-1 år	Angst Spenning Hyperaktivering Traumatisering	Manglende respons Forsinkelser i utviklingen	Gråt Skader seg lett Forstyrrelse i søvnrytme fordøyelsesproblemer
1-5 år	Frykt Angst Lett frustrert Sint Frykt for utøver Tvilende Føler seg splittet mellom foreldre Føler seg maktesløs Sårbar Lav selvtillit	Lett distraheret Vanskelig å fokusere Lav impuls kontroll Forsinket utvikling	Slår seg vrang Kopierer utøvers atferd Eneurese/enkoprese Utagering Beskyttelse overfor yngre søsken Beskyttende overfor mor, vil være hjemme Knuser leker Nervøse vaner Manglende respekt for kvinner
5-12 år	Gråter lett Disorganiserte følelser Problemer med tillit Desperasjon Håpløshet, hjelpeløshet Manglende empati Sinne mot mor Sinne mot seg selv	Spesifikke lærevansker Selvmordstanker Manglende struktur og fokus Prøver å være mer voksen oftere Overdrevent ansvarlig	Prøver å være i kontroll Hærværk Voldsommere Utageringer Rømme hjemmefra Perfeksjonisme Mangler grenser Vold mot utøver Selvskading slåss

Unge jenter	Problemer med tillit Hater eller legger skylden på mor Sterkt ønske om å bli beskyttet Føler spenninger og rastløshet Føler seg hjelpeløse og uten håp Forvirret kjønnsroller Føler skyld og skam i forhold til volden Blir emosjonelt nummen deprimert	Problemer med oppmerksomhet Dropper ut av skolen Manglende selvforståelse Grenseløs Personlige problemer	Ikke i stand til å fungere hjemme Ikke i stand til å fungere i relasjoner Rømmer hjemmefra Rusmisbruk Tidlig graviditet Spiseproblemer Ser etter sterk beskytter blant menn selvskading
Unge gutter	Følelse av hjelpeløshet og skyld Tilbaketrekking Skamfull og flau Har ikke venner Deprimert Trenger kontroll	Problemer med å holde fokus Problemer med å flytte fokus Dropper ut av skolen Tenker at vold er ok i parforhold Tradisjonelle maskuline verdier selvmordstanker	Bruker vold som mestring Rusmisbruk Antisosial adferd Utagering Problemer med relasjoner Vold mot utøver Seksuelle problemer selvskading

